

ŞANLIURFA'DA TOPLUMSAL DEĞİŞME VE HARRAN ÜNİVERSİTESİNİN BU DEĞİŞİME ETKİSİ

SOCIAL CHANGE IN SANLIURFA AND HARRAN UNIVERSITY'S ROLE IN THIS PROCESS

Dr. Celil ABUZER*

Özet

Toplumsal değişme toplumlar için kaçınılmaz bir süreçtir. Yavaş veya hızlı her toplum değişir. Buradan hareketle, Şanlıurfa, içinde bulunduğu bölgenin geleneksel sosyo-kültürel yapı özelliklerine sahip olmakla birlikte, son yıllarda hızlı bir toplumsal değişim sürecine girmiştir. Bu süreçle, Şanlıurfa'nın geleneksel sosyo-kültürel yapısında bazı değişmelerin olduğu gözlenmektedir. Her değişme aynı zamanda toplumsal problemlerin de nedeni olabilmektedir. Diğer taraftan, Şanlıurfa'daki bu değişimin temel dinamiklerinden birisinin Harran Üniversitesi olduğu da düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplum, Toplumsal Değişme, Şanlıurfa, Harran Üniversitesi

Abstract

That societies change all the time is an undisputable fact; whether it be gradually or drastically. In Sanliurfa, there has been a continuous social change in recent years although this city preserve its social and religious values. During last decades, traditional structure of Sanliurfa has changed. Any social change brings with it some social problems.

On the other hand, it can be argued that Harran University played a significant role in this process.

Key Words: Society, Social Change, Sanliurfa, Harran University

---

* Arş. Gör. Dr., Harran Ü. İlahiyat F. Din Sosyolojisi celilabuzer@hotmail.com

GİRİŞ

Sosyolojinin en temel kavramlarından birisi toplumdur. Vatan edinilmiş belli bir toprak parçası üzerinde birlikte yaşayan, temel toplumsal gereksinimlerini karşılamak için çeşitli gruplar şeklinde bir araya gelerek işbirliği yapan, ortak bir kültüre bağlı insanların oluşturduğu bütüne toplum denmektedir. Toplumlar sürekliliklerini sağlamak için bir taraftan kendisini dış etkenlerden koruyacak sistemleri oluştururken, diğer taraftan kontrollü bir değişime, yeniliğe açık olmalıdırlar. Çünkü, her toplum az veya çok bir toplumsal değişme süreci yaşar.

Toplumsal değişme; genel anlamıyla, toplumun yapısını oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bunları belirleyen kurumların değişmesi olarak tanımlanmaktadır.¹ Az veya çok değişimin yaşanmadığı bir toplumdan bahsetmek mümkün görünmemektedir.² Batı toplumlarında Rönesans hareketleri ile başlayıp “üç dalga” ifadesi ile vurgulanan; “tarım devrimi, endüstrileşme, bilgi ve iletişim teknolojileri”nin modernleşme görünümü ile bütün dünya toplumlarının geleneksel sosyo-kültürel yapılarını derinden etkilediğini ve hızlı bir değişim-dönüşüm süreci başlattığını görürüz. Bu süreçten sonra, artık hiçbir şey eskisi gibi değildir ve toplumlar için kaçınılmaz olan değişim, güçlü bir şekilde geleneksel yapıların, anlayışların, inanışların işlevselliğini derinden etkilemeye başlamıştır.

Bu bağlamda, Heraclius’un “Dünyada hiçbir şey sabit değil, değişme dışında”³ ve P.A. Sorokin’in “Fizyolojide kan dolaşımı neyse toplumda değişme de odur.”⁴ vurguları ile toplumsal değişimin önemine gönderme yapılırken, modernleşme ile yaşanan hızlı toplumsal değişmelerin, gelenek-modernlik ikileminde toplumlara yaşatacağı sorunları da dikkate almamız gerekmektedir. Bu değişim süreci ile birlikte, bir şekilde kurulmuş olan toplum

---

¹ Barlas Tolan, *Toplum Bilimlerine Giriş*, Savaş Yay. Ankara, 1983, s. 276.

² Mustafa E. Erkal, *Sosyoloji*, Der Yay. İstanbul, 1996, s. 232.

³ Sulhi Dönmezer, *Toplumbilim*, Beta Basım Yay. İstanbul, 1994, s. 400.

⁴ Zeki Arslantürk, M. Tayfun Amman, *Sosyoloji, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*, Çamlıca Yay. İstanbul, 2001, s. 385.

düzeni bir çözümlenme yaşayabilmekte ve toplumun dini inançlarında, örf-adetlerinde, kısacası bütün geleneksel sosyo-kültürel yapılarında toplum kültürüne yabancı, farklı toplumsal ilişkiler görülebilmekte ve bu yeni oluşumlara uyumdan kaynaklanan sorunlar ortaya çıkabilmektedir.

Bu çerçevede; Türk toplumu da dünya ekseninde yaşanan hızlı toplumsal değişimlerden oldukça etkilenmiştir. Özellikle, Ülkemiz, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte modernleşme doğrultusunda yoğun bir toplumsal değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Bu süreç kapsamında, Şanlıurfa'da GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi), Üniversite ve Kentleşme gibi olguların da etkisi ile, son yıllarda yoğun bir şekilde geleneksellik-modernlik ikileminde bir toplumsal değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Genel olarak bütün dinler, geleneksel yapıların oluşumunda işlevsel olurken, bu anlamda İslam dini, toplumumuzun geleneksel sosyo-kültürel yaşamının her alanında kendisini hissettirmektedir.¹ Dolayısıyla, Şanlıurfa'da, içinde bulunduğu bölgenin geleneksel toplumsal ve kültürel yapı özelliklerini yansıtmakla birlikte, son yıllarda hızlı bir değişim-dönüşüm sürecinin yaşanmakta olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, Türk toplumunun yaşamakta olduğu toplumsal değişim süreci evrelerine ışık tutması açısından, Şanlıurfa'yı anlamlı kılmaktadır.

Bu bağlamda problemimizi, Şanlıurfa'da son yıllarda yoğun bir şekilde gözlemlenen geleneksellik – modernlik ikileminde ortaya çıkan toplumsal değişimlerdeki GAP, Kentleşme gibi olguların etkisini başka bir çalışmaya bırakarak, özellikle “Harran Üniversitesi”nin etkisi oluşturmaktadır. Çünkü, üniversiteler kuruldukları her yerde genellikle değişimin, yeniliğin ve toplumsal hareketliliğin motoru olmuşlardır. Kongar'ın deyimi ile, üniversiteler bilim ve öğretimin yanında “bir yaşam biçimi”² olmuş ve topluma yön vermiştir. Bu nedendir ki, Şanlıurfa'da yaşanan toplumsal değişimlerde “Harran Üniversitesi”nin önemli bir etken olduğunu düşünmekteyiz.

¹ Ünver Günay, “Türkiye’de Toplumsal Değişim ve Din”, Türk Yurdu, Nisan-Mayıs, 1997, s. 88.

² Emre Kongar, *Üniversite Üzerine*, Hil Yay. İstanbul, 1984, s. 9.

Burada şunu da belirtmekte yarar olsa gerektir. “Şanlıurfa’da yaşanan toplumsal değişim, neye ve hangi tekniğe göre belirlenmeye çalışılmıştır?” şeklinde bir soru sorulabilir. Gözlem ve görüşme, bir toplum bilimcisinin en önemli araştırma tekniklerinden olduğu bilinmektedir.¹ Biz de, Şanlıurfa’daki toplumsal değişmeyi ve Üniversitenin etkisini; 1993’ten bu yana Şanlıurfa’ya dışarıdan gelip yerleşen ve Sosyoloji yapmaya çalışan birisi olarak, yapmış olduğumuz gözlem ve mülakatlara, birebir tanık olduğumuz olaylara ve özellikle, ankete dayalı bir alan araştırması niteliğinde olan “Sosyal Değişme ve Din İlişkileri (Şanlıurfa Örneği)” konulu Doktora çalışmamızın verileri çerçevesinde ortaya koymaya çalışacağız.

ŞANLIURFA’NIN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

Ülkemizin Güneydoğu Anadolu Bölgesinin orta fırat bölümünde bulunan Şanlıurfa, doğuda Mardin, kuzeydoğuda Diyarbakır, kuzey batıda Adıyaman, batıda Gaziantep ve güneyde Suriye toprakları ile çevrelenmiş bir sınır kentimizdir. Şanlıurfa ve içinde bulunduğu bölge, en eski yerleşim merkezlerinden biri olması nedeniyle,² birçok medeniyetin hüküm sürdüğü bir yer olmuştur. Tarihte ilk üniversitelerden birinin bu bölgede bulunan eski Harran Üniversitesi olduğu bilinmektedir.³ Aynı zamanda bölge, Türk kültürünün ve İslamiyetin ilk giriş kapısı olmuş, doğu ile batı kültürleri arasında bir köprü görevi yapmıştır. Bu sebeple de zengin maddi ve manevi kültür miraslarının izlerini taşır.

Bu bağlamda, bugün, Şanlıurfa’nın da içinde bulunduğu Ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, toplumsal değişimin önemli bir dinamiği olan modernleşme çabalarına karşın, geleneksel yaşam biçimleri kentsel veya kırsal yapı

---

¹ Muzaffer Sencer, *Toplum Bilimlerinde Yöntem*, Beta Yayın Basım, 3. Basım, İstanbul,1989, s. 141.

² Mustafa Ayataç, *Peygamberler Şebri Şanlıurfa*, Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul, 1988, s. 25.

³Selahattin Dikmen, “*GAP Bölgesinde Genel Eğitim Durumu*”, GAP Urfa-Harran Kalkınma Sempozyumu, Der. Ali İhsan Bağış, T’ZDK. Yay. Ankara, 1988, s. 607.

özelliklerine göre değişik oranlarda kendisini ifade edebilmektedir. Bu geleneksel yapı içerisinde, yaklaşık bin yıllık bir kültürün mozayliğini bulmak mümkündür.¹ Farklı yerel dillerin ve dinlerin birleşimi noktasında bulunan Şanlıurfa bu anlamda bir kültür merkezi durumundadır.

Şanlıurfa, önceden de belirttiğimiz gibi, her ne kadar çeşitli etkenlerle farklı bir değişim-dönüşüm süreci yaşasa da, bir taraftan, “Peygamberler Şehri” tanımlaması ile geleneksel dini anlayışın egemen olduğu ve diğer taraftan da içinde bulunduğu bölgenin yapısal ve kültürel özelliklerini de yansıtan bir kenttir. Bu bölge için homojen bir yapıdan söz etmek mümkün olmadığı gibi, geleneksel toplumsal ve kültürel yapı etkinliğini korumaktadır. Kökleri yüzyıllara dayanan bu yapıda ağalık, şeyhlik, aşiret reisliği gibi kurumlar henüz varlıklarını korumakta, giderek azalan oranlarda da olsa etkinliklerini sürdürmektedir. Bölgede, yaygın olan kan bağına dayalı geleneksel aile, akraba, aşiret ve köy yapısı bireysel davranışların önüne set çekmekte ve kişileri ait oldukları aile ve aşiret gibi toplumsal gruplarla özdeşleştirmektedir. Özgün bireysel davranışlar ve siyasi katılım sınırlıdır.

Geleneksel toplumsal ve kültürel yapı, kendi içerisinde özgün davranış biçimlerini, değer yargılarını, inançlarını ve denetim mekanizmasını genel olarak oluşturmuştur. Geleneksel sosyo-kültürel yapıların korunmasında, toplumun içinden gelen koruma mekanizmaları yanında geleneksel dini anlayışlar da etkili olurken, bu toplulukların dış dünya ile ilişkilerinin belirlenmesinde etkili olan ağa, aşiret reisi ve şeyh gibi kişiliklerin de önemli payı vardır. Büyük toprak mülkiyeti, geleneksel aşiret düzeni, Şanlıurfa halkının yaşamında belirleyici etkenlerdendir. Evlenme-doğum gelenekleri yüzyıllardır fazla bir değişime uğramamış, töresel değerler ve dinsel yapı güçlülüğünü korumuştur. Kent merkezinde “Harran Üniversitesi” gibi çeşitli dinamiklerin de etkisi ile oluşmaya başlayan toplumsal ve kültürel değişim, toplumsal katmanlaşma, giyim-kuşam ve beslenme biçimlerinde yerel, geleneksel özelliklerle

---

¹Orhan Türkoğlan, “Güneydoğu Anadolu Projesinin Sosyo-Kültürel Yönü,” GAP Urfa-Harran Kalkınma Sempozyumu, Der: Ali İhsan Bağış, TZDK. Yay. Ankara, 1988, s. 595

çağdaş özelliklerin farklılaşması gibi bir durum yaratmakta, kır-kent ayrımı belirginlik kazanmaktadır.

Bu bağlamda Şanlıurfa'da, yaygın olan kan bağına dayalı geleneksel aile, akraba, aşiret ve köy yapısı, bireysel davranışların önüne yer yer set çekmekte ve kişileri ait oldukları aile, aşiret gibi toplumsal gruplarla özdeşleştirmektedir. Kısacası, kişilerin davranışları, toplumsal ilişkileri birey düzeyinde değil, ait oldukları topluluk düzeyinde olmakta ve bu çerçevede, özgün bireysel davranışlar ve siyasi katılım çok sınırlı kalmaktadır. Bu alanda davranış biçiminin ve yönünün belirlenmesinde aile, aşiret ya da köy reisi-ağası etkili olmaktadır. Toplumsal tabakalaşma, iş bölümü ve uzmanlaşma yeni yeni oluşmaktadır. Geleneksel sosyo-kültürel yapıların korunmasında, toplumun içinden gelen öz koruma mekanizmaları yanında, geleneksel dini kabullerin, şeyh, ağa ve aşiret yapılarının da önemli payı vardır.¹

Diğer taraftan, Şanlıurfa'da geleneksel giysiler de etkinliğini devam ettirmektedir. Şalvar ve çarşaflarda öteden beri "Halep" ve "Suriye işi" denilen ipekliler, dokumalar kullanılmaktadır. Fazla sıcağın da etkisi ile erkekler başa puşi sarar, uzun "hicaz entarisi" veya şalvar ve çeşitli dokumalardan abalar giyerler. bölgesel kadın giysisi olarak, "yaşmak" denen ipekli başörtüsü ve peçe yöresinin yaygın başlık biçimini oluştururken, geleneksel kadın kıyafetinde uzun etekli entarilerin üstüne kadifeden sırma işlemeli, dize kadar uzanan ceketler giyilir. İçte dokuma kumaştan yakasız gömlek bulunur. Üstüne gabardinden yarım kollu "kırkdüğme" yakasız gömlek giyilir. Ağı bol, paçaları dar şalvar da gabardin veya ipekli kumaştan dikilir.²

İklim, yaşama biçimi, kuzey Mezopotamya yapım ve süsleme teknikleri ile, yöresel yapım gereçlerinin biçimlendirdiği eski Urfa evleri, yüzyıllardan beri bölgede süregelen bir geleneği yansıtır. Kalın duvarlar, düz damlar ve tonoz kemerler düzeni Mezopotamya ve İran etkisini; dış sofalı, avlulu plan da Osmanlı

---

¹GAP, T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, *Güneydoğu Anadolu Projesi Sosyal Eylem Planı*, Ankara, Haziran-1999, s. 4-5.

²Naci İpek, *İlimiz Şanlıurfa*, Özgül yay. Isparta (Tarihsiz), s. 60-61.

etkisini belirler.¹ Harem ve selamlığın iki ayrı yapı bütünü olarak tasarlandığı evler zengin taş ve ahşap süslemeleri, mekansal özellikleri ile küçük bir sarayı andırır. Şanlıurfa folklorunun ülke içinde ayrı bir yeri vardır. Halk edebiyatı ürünleri karmaşık toplumsal ve kültürel yapıdan izler taşır. Bölge, bir çok uygarlığın etkileşim alanı olduğundan kültür de bunların karışımını yansıtır.

Cumhuriyet dönemindeki sınırlı açılıma karşın, kapalı toplumsal yapı günümüze kadar sürmüştür. Bu yüzden bölgeye özgü halk edebiyatı ürünlerinin de özgünlüklerini koruduğu görülmektedir. Buradan hareketle, Şanlıurfa'da mani ve hoyrat söyleme çok yaygındır. Kentin adı, doğası, ermişleri, geçmişte bölgede yaşadığına inanılan Peygamberler, pek çok hikayelerin konusu olmuştur. Bu anlamda, Şanlıurfa bir bakıma hikayeler kentidir. Yerel ağız, ana çizgileri ile Azeri lehçesini ansıtmakla birlikte, Arapça, Farsça, Kürtçe ve kimi eski dil özelliklerinin de izlerini taşır. Halay bölgesinde yer alan Şanlıurfa'nın köklü bir halk müziği geleneği vardır. Hançere nağmeleri ve dil özellikleri ile ilgi çeken Şanlıurfalılar için hoyrat ya da barak ağız ezgiler söylemek, halk oyunları oynamak günlük yaşamın bir parçası olmuştur. Tüm bölge oyunlarının kaynaştığı bir il görünümündeki Şanlıurfa'da halaylar yanında barlar, tekli karşılaşmalar, kaşık oyunları oynanır. Bütün bunların yanında Şanlıurfa, tarih öncesi dönemlerden Osmanlı dönemine değin yerleşilmiş olan çeşitli kültürlerin kaynaştığı bir yöredir. Önemli ticaret yolları üstündeki kent dinsel açıdan da merkez konumundaydı. Kent medrese ve camileri ile ün kazanmıştır. Değişik mimari biçimler, yöreye özgü apayrı bir mimari oluşturmuştur. Arap, Emevi, Süryani, Akkoyunlu ve Osmanlı kültürlerini bir arada görmek mümkündür.²

Ancak, bütün bunların yanında Şanlıurfa'da, ulaşım ve iletişim imkanlarının artması ile değişen dünya anlayışları ile tanışma, GAP'a (Güneydoğu Anadolu Projesi) dayalı yatırımlar ve özellikle

---

¹ Fikret Işıltan, “Şanlıurfa Tarihine Genel Bir Bakış”, Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu, Haz: Abdulkadir Karahan, Nureddin Uycan Cilt ve Basımevi, İstanbul, 1988, s. 59.

²Yurt Ansiklopedisi Türkiye, İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını, Anadolu Yay. Cilt: 10, İstanbul, 1984, s. 7452.

Harran Üniversitenin de etkisi ile bu geleneksel yapıda bir değişim ve dönüşümün başladığını söyleyebiliriz.

ŞANLIURFA'DA TOPLUMSAL DEĞİŞME

Türk toplumu, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ile birlikte “modernleşme,” “batılılaşma” ve “çağdaş medeniyetler seviyesine çıkma” yolunda hızlı bir toplumsal değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Buna dayalı olarak da, gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi, kendi toplumsal ve kültürel koşullarının doğurduğu toplumsal değişme sürecini yaşamaktadır. Toplumumuzda özellikle, son yüzyıl içerisinde yaşanan toplumsal hareketliliklerin önemli toplumsal ve kültürel değişimlere neden olduğu açıktır. Bu değişimler, kırsal yapılara varıncaya kadar etkili olmakta ve toplumumuzun geleneksel sosyo-kültürel yapılarında bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Ancak, bu değişim ve dönüşümün, bölgelerimizin özelliklerine göre farklılık gösterdiği de açıktır.

Bu bağlamda, geleneksel yapının hakim gücü olan dini yaşayış biçimleri de farklı değişim etkileşimleri göstermektedir. İslam Dininde dini olan ve olmayan alanın iç içeliği, Müslüman toplumların modernleşme ile birlikte ortaya çıkan toplumsal değişmelere bağlı olarak gelişen sekülerizasyon sürecine karşı, yer yer direnç göstermelerine neden olmaktadır.¹ Bu çerçevede, toplumsal değişimler, toplumda bir takım problemlerin de habercisi olabilmektedirler. Toplum üyelerinin en azından bir kısmının değişmeye karşı direnmesi, bunun bir toplumsal yabancılaşma ve yozlaşma olarak değerlendirilmesi, toplumsal çatışmayı ve kaosu doğurabilmektedir.

Bu çerçevede, toplumsal yapısında da belirttiğimiz gibi Şanlıurfa'nın, içinde bulunduğu bölgeye bağlı olarak yaşam tarzının temelde geleneksel yapı ve değerler tarafından belirlendiği bir kent olduğu görülür. Ancak, son zamanlarda GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi), kentleşme ve özellikle burada kurulan Harran Üniversitesi gibi dinamiklerin de etkisi ile hızlı bir toplumsal

---

¹Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye'de Modernleşme, Din ve Parti Politikası “MSP Örneği Olayı,”* Alan Yay. İstanbul, 1985, s. 36.

değişim ve dönüşüm yaşanırken, ortaya gelenek – modernlik ikilemi şeklinde bir görüntü çıkmakta ve bu yer yer kuşaklar arası çatışmaya dönüşmektedir. Mehmet Bayyığıt'ın de vurguladığı gibi; kuşaklar çatışması, tüm modern ve karmaşık toplumlarda olduğu gibi, ülkemizde de, özellikle sanayileşme sürecine geçişle birlikte, çok daha hızlı ve farklı bir şekilde kendini gösteren toplumsal ve kültürel değişmelerin ortaya çıkardığı problemlerden birisidir.¹

Kırsal alanlardan kent merkezine göç sonucu insanların toprak, aile ve aşiret bağları zayıflamaya yüz tutmuştur. Böylece kişi, aile üyesi olmanın dışında toplumsal birey olma, özgün davranma sürecine girmiştir. Geleneksel ilişki ve kurumların etkinliği azalırken, değişime eskiden gösterilen direnç de kısmen kırılmıştır. Ancak, değişime uyum süreci uzamakta olduğundan değişim kaynaklı toplumsal problemler de oluşmaktadır.

Diğer taraftan, geleneksel dini inanç ve kabuller, tarikat geleneğine bağlı şeyhlik gibi dini otoriteler ile ağalık, reislik gibi aşiret yapısına dayalı geleneksel kurumlar etkin olmakla birlikte, giderek gücünü yitirmektedir. Ancak, toplumda örgütlenme ve güvence dinamikleri gelişmemiş olduğundan, bu kurumlar hala işlevselliğini koruduğu için varlıklarını sürdürmektedirler. İşletme gereksinimlerinden borçlanmaya, güvenlikten dayanışmaya, toplumsal sorunların çözülmesine, güçlüklerin aşılmasına kadar geniş bir alanda bu kurumlara bağlılık da farklı boyutlarda süreceğe benzemektedir.

Şanlıurfa'daki toplumsal değişimin bu genel değerlendirmesinden sonra biraz daha özele inilirse şu sonuçlara varılabilir:

Şanlıurfa halkının sosyo-kültürel yaşamında geleneksel dini anlayışlar, inanışlar ve kabuller etkin olmakla birlikte, yaşanan değişmelerden etkilendikleri ve bir farklılaşmanın olduğu gözlenmektedir. Bu farklılaşmalar özellikle yaş ve eğitim durumu değişkenlerine göre ortaya çıkmaktadır. Örnek olarak, Allah inancı

---

¹Mehmet Bayyığıt, *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, Uludağ Ü. Sos. Bil. Enst. Bursa, 1989, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 140.

açısından yaşlar ilerledikçe “geleneksel Allah inancı” denilen sorgulamasız, delilsiz Allah inancı anlayışında bir artış olurken, yaşlar düştükçe araştırmaya, sorgulamaya ve delile dayanan Allah inancı anlayışında bir artış olmaktadır. “Sosyal Değişme ve Din İlişkileri (Şanlıurfa Örneği)” konulu doktora çalışmamızda yapmış olduğumuz ankete göre;¹ “Allah’a inanıyorum ve bu konuda delile ihtiyaç duymuyorum” diyenler; 15-25 yaş arasından %29.5 ve 26-35 yaş arasından %34.1 olurken, 46-60 yaş arasından %72.7, 61 ve yukarı yaşlardan ise %81.3 oranında olmaktadır. Aynı farklılaşma, öğrenim düzeyinde de ortaya çıkmakta ve öğrenim düzeyi yükseldikçe araştırmaya, sorgulamaya, delile dayalı Allah inancında bir artış olurken, öğrenim düzeyi düştükçe de delile ihtiyaç duymadan, araştırmaya, sorgulamaya dayanmayan Allah inancında artış olmaktadır. Diğer taraftan başka bir farklılık dinin ibadet boyutunda ortaya çıktığı görülmekte ve yaşlar ilerledikçe günlük vakit namazlarını devamlı kılmada bir artış olurken yaşlar düştükçe de azaldığı anlaşılmaktadır.² Bu oranlar; 15-25 yaş arasında %15.2 ve 26-35 yaş arasında %28 olurken, 46-60 yaş arasında 58.6, 61 ve yukarı yaşlarda ise %81.3 değerinde olmaktadır. Bu sonuçlara göre, kuşaklar arasında ciddi bir farklılaşmanın ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Diğer taraftan, Şanlıurfa halkının günlük yaşamında, geleneksel yapıya bağlı olarak mevlit, sünnet ve cenaze gibi dini törenler ayrı bir öneme sahip olmakla birlikte, yaşanan değişimlerden bu alanlarda da bir farklılık yaşandığı gözlenmektedir. Geleneksel yapıların etkin olduğu toplumlarda bireysellik yerine cemaatçi yapılanma ağırlık kazandığından, geleneksel dini törenler bu anlamda ayrı bir öneme sahiptir. Şanlıurfa’da da bu durum geçerli olmakla birlikte yaşanan değişimlere bağlı olarak yaşlara göre bir farklılaşma görülmektedir.³ “Böyle törenleri sever ve istekle katılırım” diyen denekler; 15-25 yaş arasından %24.8 ve 26-35 yaş arasından %31.1 olurken, 46-60 yaş arasından %84.7, 61 ve yukarı

---

¹ Celil Abuzer, *Sosyal Değişme ve Din İlişkileri (Şanlıurfa Örneği)*, Ondokuz Mayıs Ü. Sos. Bil. Enst. Samsun, 2003, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 74-75.

² Abuzer, *a.g.t.* s. 86.

³ Abuzer, *a.g.t.* s. 104.

yaşlardan ise %87.5 değerinde olmaktadır.

Yine bu çerçevede, daha önce de belirtildiği gibi; Şanlıurfa, tarihi bir kent olmasından, birçok Peygamber ve din büyüklerinin hayat hikayeleri ile bağlantılı olan bir kenttir. Buna bağlı olarak, kutsal kabul edilen mekan ve ziyaret yerleri açısından zengin bir yerdir. Bu kutsal mekan ve ziyaret yerlerinin, Şanlıurfa halkının geleneksel dini yaşamında önemi büyüktür. Ancak, yaşanan toplumsal değişmelerden, bunlara bağlı uygulamalar, ziyaretler ve anlayışlar da etkilenmekte ve çeşitli değişkenlere bağlı olarak farklı tutumlar görülmektedir.¹ Şanlıurfa'da bulunan ziyaret yerlerini kutsal kabul edip ziyaret etme açısından, yaşlar ilerledikçe bir artış olurken yaşlar düştükçe de azalma olmaktadır. Yapılan gözlem, mülakatlara ve bu sonuçlara göre, geleneksel dini anlayışta etkin bir konumu olan kutsal mekan ve ziyaret yerlerine karşı tutumların, yaşanan toplumsal değişmelere bağlı olarak bir farklılaşma içerisine girdiğini söyleyebiliriz.

Diğer taraftan, Şanlıurfa'nın geleneksel sosyo-kültürel yapısı içerisinde geleneğin en güçlü olarak korunduğu aile yapısında da bir değişimin yaşanmaya başladığı söylenebilir. Özellikle, evlenilecek adayda aranan vasıflar, evlilik şekli, evlilik yaşı, birden fazla evlilik, başlık parası, çocuk sayısı, kız ve erkek çocukların eğitimi, doğum kontrolü vb. gibi uygulama alanlarında çeşitli değişkenlere göre farklı tutumlar ortaya çıkabilmekte ve geleneksel anlayışlardan bir kopuş gözlenmektedir.²

Ayrıca, doğu ve güneydoğu bölgelerimizde yüzyıllardan beri yerleşmiş olan geleneksel yapı içerisinde aşiret yapılanmasının önemli bir yer tuttuğu belirtilmişti. Bu çerçevede, Şanlıurfa'da da aşiret geleneği ağırlığını korumakla birlikte, yaşanan toplumsal değişmelerden aşiret yapısına bağlılık, aşiret kurallarına uyma vb. kabullerde bir değişim ve dönüşümün yaşandığı gözlenmektedir. Örnek olarak, öğrenim düzeyi yükseldikçe Şanlıurfa'da aşiret yapısından memnun olmama durumu artarken öğrenim düzeyi düştükçe de ters olarak memnun olmada artış olmaktadır. Ayrıca,

---

¹ Abuzer, *a.g.t.* s. 107,110.

² Abuzer, *a.g.t.* s. 116-125.

yaşlar ilerledikçe aşiret kurallarına uyma isteğinde bir artış olurken, yaşlar düştükçe de bu istekte bir azalma olmaktadır.¹ Bu sonuçlara ve gözlemlerimize dayalı olarak, Şanlıurfa'nın toplumsal yaşamında aşiret yapılanmasına karşı bir tepkinin olduğunu ve yaşanan değişmelere bağlı olarak zaman içerisinde bu yapının çözüleceğini söyleyebiliriz.

Şanlıurfa için bir diğer değişim alanı da ahlaki yapıda göze çarpmaktadır. Geleneksel sosyo-kültürel yapının etkin olduğu toplumların ahlak kurallarının oluşumunda ve korunmasında, geleneksel değerler, anlayışlar ve kabuller etkili olduğu bilinmektedir. Bu kurallardan bir sapma göze çarptığında şiddetli bir toplumsal baskı görülür. Bu anlamda, Şanlıurfa'da geleneksel ahlaki normlar etkili olmakla birlikte, yaşanan toplumsal değişmelere bağlı olarak, bir farklılaşmanın olduğu gözlenmektedir. Buradan hareketle, Şanlıurfa'da yaşanan hızlı toplumsal değişmelerden ahlaki yapının da etkilendiğini söyleyebiliriz. Mülakatlarımız esnasında birebir görüştüğümüz özellikle orta yaşın üzeri bireyler; eskiye göre Şanlıurfa'da ahlaki açıdan bir çözülmenin olduğunu, bunun da son zamanlarda Şanlıurfa'da yaşanan gelişmelerin doğurduğu değişim-dönüşümden kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Diğer taraftan, Şanlıurfa'da geleneksel alışkanlıklar çerçevesinde, giyim-kuşam biçimleri ve anlayışları da Şanlıurfa'daki değişimden etkilenerek, yaş ve cinsiyete dayalı bir farklılaşmanın olduğu göze çarpmaktadır. Yöresel giyim-kuşam biçiminin ağırlık kazandığı bir yer olan Şanlıurfa'da, yaşlar düştükçe özellikle yaz aylarında erkeklerin giydiği entari "hicaz fistanı" giyme oranında bir düşme olurken, yaşlar ilerledikçe de artış olmaktadır.² Ayrıca, bayanlar açısından, yaşlar düştükçe yöresel bayan giysisi giymede bir düşme yaşanırken, yaşlar ilerledikçe de artış olduğu görülmüştür.³ Sonuç olarak, Şanlıurfa'da yaşanan hızlı toplumsal değişmelerden bireylerin giyim-kuşam biçimlerinin de etkilendiğini ve geleneksel çizgiden ayrışarak bir farklılaşmaya doğru gidildiğini söyleyebiliriz.

---

¹ Abuzer, *a.g.t.* s.135-137.

² Abuzer, *a.g.t.* s. 158.

³ Abuzer, *a.g.t.* s. 160.

Diğer taraftan yine, teknolojik ilerlemelere bağlı modern yaşam anlayışları çerçevesinde, Şanlıurfa'da boş zaman değerlendirme uğraşları ve kitle iletişim araçları ile ilişki biçimlerinde de geleneksel anlayış ve kabuller etkin olmakla birlikte bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır.¹ Bu bağlamda, örnek olarak, yaşlı kuşakların pop ve yabancı müzik gibi yeni müzik türlerini dinleyenlere iyi gözle bakmadıkları ve hatta, gözlemlerimize bağlı olarak, bu tür müzik dinleyenlere de aşırı tepkili oldukları görülmüştür. Diğer taraftan, genel olarak yaşlar düştükçe gazete okuma alışkanlığının yükseldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, yaşlı kuşakların televizyonda daha çok haber ve yorumları izlediği görülürken, yaşlar düştükçe sanat ve magazin programlarını izleme eğiliminde bir artış olduğu gözlenmektedir. Diğer taraftan, geleneksel yapının korunduğu toplumlarda tasarruf aracı olarak daha çok altın, tarla ve emlak gibi geleneksel yatırım alanları yaygınlık kazanırken, modernizmin getirdiği değerlerden biri olan bankaya karşı çekimser bir tutum olduğu bilinmektedir. Şanlıurfa'da da bu anlamda bir tutum yaşanırken, az da olsa genç yaşlarda parayı bankada değerlendirme eğiliminin de olduğu görülmüştür.

HARRAN ÜNİVERSİTESİNİN ŞANLIURFA'DAKİ TOPLUMSAL DEĞİŞMEYE ETKİSİ

Üniversiteler çağdaş bilgi toplumlarının can damarlarıdır. Varlık nedenleri, yapı ve işleyişleri sürekli tartışılmış, değişik açılardan yorumlar yapılmıştır. Hiçbir bilginin gizli kalmadığı, bilişim teknolojileri sayesinde yeryüzündeki tüm toplumlara ulaşılabilirdiği yirmibirinci yüzyıl konjonktüründe, üniversiteler de hiçbir politik ve ideolojik kaygı taşımaksızın çağdaş bilgi toplumundaki yerlerini almalıdır.

Bu bağlamda, Behçet Batur'un da belirttiği gibi; üniversiteler ontolojik olarak bilim ve özgürlük kurumlarıdır. Bilgi üretimi, ekonomik meslek edindirme, sosyal kalkınma ve dünya ile bilimsel ve teknolojik bütünlük içinde olmak üniversitelerin temel rolleridir. Böyle üniversiteler toplumsal değişim ve gelişim kurumları olacak

¹ Geniş Bilgi İçin Bknz. Abuzer, *a.g.t.* s. 142,148-151.

ve toplumun ilerletici motoru olacaktır.¹ Araştırmacı, özgürlükçü, bireysel niteliğe ve gelişime önem veren, toplumun tüm alanlarında ihtiyaç duyulan bilgiye ulaşabilen ve bunu toplumla paylaşan üniversite aktif bir bilgi toplumunun lokomotifidir.

Bu görevleri çerçevesinde Ülke gençlerini yetiştirmeyi amaçlayan Üniversite, toplumun dinamizmini oluşturan ve önemli sorumluluklar taşıyan organizasyonlardır. Toplumun elit, yönetici ve düşünen bireylerini oluşturacak olan Üniversite gençliğinin, bu anlamda bilinçli ve kaliteli yetiştirilmesi gerekmektedir.² Bu anlamda, Üniversite öğrencisi, hangi alanda öğrenim göreceğini kararlaştırmış, sadece, ders çalışan, not ezberleyen bir canlı türü değil, araştıran, tartışan, fikir üreten, değişime açık profesyonel bir öğrenci olmalıdır.³ Ancak, Türkiye’de üniversite öğrencisinin bu çerçevede ne kadar istenilen düzeyde olduğu ayrı bir tartışma konusudur.

Bütün bunların yanında üniversite, bulunduğu kentin ve toplumun ekonomisini, kültürünü, toplumsal ilişkilerini değişime uğratabilecek etkili bir güce sahiptir. Üniversite, farklı kültürleri de barındırması dolayısıyla ile bulunduğu toplumun yeni kültürlerle tanışmasını, kaynaşmasını sağlamaktadır. Zaman zaman bu durum Üniversitenin geleneksel yerel kültürle çatışmasını da doğurabildiğinden, geleneğe bağlı toplum bireyleri tarafından Üniversiteye karşı olumsuz bir tutumun gelişmesine neden olabilir. Geleneksel değerlere aşırı vurgu yapan ve mutluluğunu geleneğin değişmemesinde gören gelenekçi bireyler, geleneği değiştirici özelliğe sahip unsurlardan rahatsızlık duyabilirler.

Buradan hareketle, üniversitelerin toplumu değiştirici-dönüştürücü rolü açısından, Şanlıurfa’da 1992 yılında kurulan Harran Üniversitesinin⁴ burada yaşanan toplumsal değişime etkisi

---

¹ Behçet Batur, “Bilgi Toplumu, Üniversite ve Türkiye,” *Karışma*, Temmuz-Ağustos-Eylül 2004, s.141-143.

²Vehbi Bayhan, *Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1997, s. 240.

³Mehmet Ali Kılıçbay, “*Gergin Bekleyiş Mutlu Sona Erdi. Çocuğumuz Üniversiteyi Kazandı...*”, *Türkiye Günlüğü*, sayı; 6, Eylül, Ankara, 1989, s. 13-14.

⁴Geniş Bilgi İçin Bknz. <http://www.Harran.edu.tr/genelbilgi.htm> 14.02.2005

önemli gözükmektedir. Üniversite her şeyden önce, en yüksek eğitim ve öğretimin verilmesi ile birlikte, sorumluluğunu topluma, öğrencilere, dünyaya, kendine karşı duymak zorunda olanların oluşturduğu kurumdur. Buradan hareketle, toplumsal değişme açısından Şanlıurfa halkının Üniversiteye bakışı da önemlidir. Bu çerçevede, 2003 yılında yapmış olduğumuz “Sosyal Değişme ve Din İlişkileri (Şanlıurfa Örneği)” başlıklı doktora çalışmamızda bu konu ile ilgili anketin istatistiksel analizi şöyledir:¹ Yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan deneklerin yaş dağılımı ile Harran Üniversitesini değerlendirme tutumları arasında çok önemli bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre; yaşlar ilerledikçe toplumun örf ve adetlerini, geleneğini olumsuz yönde etkilediği düşüncesi ile Harran Üniversitesine karşı olumsuz bir tutum oluşurken yaşlar düştükçe de azalma olmaktadır. Üniversite “ekonomik yönden iyi ama geleneklerimizi ve kültürümüzü olumsuz yönde etkiliyor” diyenler; 61 ve yukarı yaşların %89.6’sı, 46-60 yaş arasının %76.8’i olurken, 36-45 yaş arasının %62.9’u, 26-35 yaş arasının %34.1’i ve 15-25 yaş arasının da %21.9’u olmaktadır. Yine, Üniversite “Şanlıurfa’ya sosyal ve kültürel zenginlik sağlıyor” diyenler; 15-25 yaş arasının %41.9’u, 26-35 yaş arasının %31.1’i olurken, 36-45 yaş arasının %18.1’i, 46-60 yaş arasının %9.1’i, 61 ve yukarı yaşların %6.3’ü olmaktadır.

Bu sonuçlar, yaşlar ilerledikçe, gelenek ve kültürü olumsuz yönde etkilediği düşüncesi ile üniversiteye karşı olma tutumu olduğunu doğrulamaktadır. Gözlem ve mülakatlarımız da bunu desteklemektedir. Özellikle yaşlı kesim, Türkiye’nin farklı yörelerinden gelen Üniversite gençliğinin toplumu olumsuz yönde etkilediğini, mevcut örf ve adetlere uymayan tutum ve davranışlar sergileyerek toplum ahlakını bozduğunu ve bu anlamda, son zamanlarda Şanlıurfa’da “kendilerine göre” bazı olumsuz davranışların artışıyla Üniversitenin etkisinin büyük olduğunu belirtmektedirler.

Bu çerçevede, Şanlıurfa, önceden de vurgulandığı gibi

---

¹ Geniş Bilgi İçin Bknz. Abuzer, *a.g.t.* 169-170.

geleneksel kabullerin, örf ve adetlerin etkin olduğu bir toplum yapısına sahip olması nedeniyle, Üniversite öğrencilerinin rahat ve özgür tutumları, geleneğe bağlı bireyler tarafından eleştirildiği gözlenmektedir. Özellikle, Üniversitede kız-erkek ilişkilerinin daha özgür olması, kız öğrencilerin istedikleri gibi giyinebilmesi, öğrencilere yönelik eğlence merkezlerinin, kafelerin, kulüplerin açılması, Üniversitenin bazı sosyal etkinlikleri, varlıklarını gelenekle tanımlayan ve geleneğe sıkı sıkıya bağlı bireyler tarafından toplumu bozucu, yozlaştırıcı unsurlar olarak değerlendirilebilmekte ve bundan dolayı da karşı çıktığı olmaktadır.

Ancak, şunu da vurgulamak gerekir; Şanlıurfa'da son zamanlarda gelenek-modern bağlamında yaşanan hızlı toplumsal değişimlerde üniversitenin bu saydığımız unsurlarının payı da büyüktür. Şanlıurfa halkı, üniversite ile önceden karşılaşmadığı, yabancı olduğu bir çok sosyo-kültürel yeniliklerle tanışma fırsatı bulmaktadır. Bu anlamda Harran Üniversitesinin Şanlıurfa'nın modern bir kent olmasında, gelişmesinde, bilim ve teknoloji ile tanışmasında önemli görevler üstlendiği gözlenmektedir. Şanlıurfa'nın değişim ve dönüşümünde GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) gibi yatırımlarla birlikte Harran Üniversitesinin ilerletici değiştirici motor görevi gördüğünü söyleyebiliriz. Elbette, Şanlıurfa'da değişimden kaynaklanan bazı toplumsal problemler de ortaya çıkacaktır. Ancak, zaman içerisinde problemler doğru bir şekilde değerlendirildiğinde bunların aşılabileceği de bir gerçektir.

SONUÇ

Sonuç olarak diyebiliriz ki; soyut ya da somut bütün toplumsal yapıdaki değişimleri ifade eden sosyal değişim,¹ insanın olduğu her yerde kaçınılmaz bir gerçekliktir.² Değişmeyen toplum yoktur. Değişim bir gerekliliktir.³ Değişmenin önüne geçilemez,

---

¹Niyazi Usta, *Menzül Nakşiliği*, Töre Yay. Ankara, 1997, s. 26

²Jerald Hage, M. Aiken, *Social Change in Complex Organizations*, Random House, New York, 1970, s. 129

³ Cevdet Said, *Bireysel ve Toplumsal Değişimin Yasaları*, Çev: İlhan Kutluer, İnsan Yay. İstanbul, 1998, s. 43

kaçınılmazdır, sürekli ve benzerlikler gösterir.¹ Aslında farkında olmaksızın, insan devamlı bir değişimle karşı karşıyadır. İnsan kendi davranışlarında, yaşadığı toplumda bu değişimi gözlemleyebilir.² Ancak, değişme hızı toplumdan topluma değişiklik gösterir. Değişme, bazı toplumsal sorunlara çözüm getirirken bazı sorunların kaynağı da olabilir. Hızlı değişmeler bireylerden başarılı bir uyum beklerken, bu her zaman sağlanamaz. Toplumsal kurumlar örf ve adetler, gelenekler değişen bir toplumda değişmelere direnç gösterirler. Bu direnç yanında, değişen dünya ölçeğinde kendini değişen yeni şartlara uydurmaya çabalayan kişiler vardır. Sonuçta, kurumların işleyememesi, kültürel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılamaması, bireylerden beklenen rollerin yerine getirilmemesi, kurallara uymama gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Kısacası, toplumsal değişme süreci, hem toplumun varlığını koruma hem de bu varlığı tehlikeye düşürme yönünde etkiler yapabilmektedir. Toplumda değişim kaçınılmazdır ama, toplum için süreklilik, kalıcılık da bir gerekliliktir.³ Güçlü toplum, kendine sunulan yeniliklere kapılarını ardına kadar açmaz, test eder öyle alır. Bünyesine uymazsa da bir safra gibi atar.⁴ Dolayısıyla, toplumsal değişme hedeflenirken toplumun yapısı, kültürü, değer yargıları da göz önünde bulundurulmalıdır.

Son tahlilde, genel olarak içinde bulunduğu bölgenin yapı özellikleri çerçevesinde, geleneksel sosyo-kültürel yapının etkin olduğu bir kent olan Şanlıurfa'da, son zamanlarda hızlı bir toplumsal değişim yaşandığı gözlenmektedir. Bu değişimden Şanlıurfa halkının geleneksel sosyo-kültürel yapısı etkilenmekte ve halkın gündelik yaşamında dini anlayış ve yaşantılarında, toplumsal ilişkilerinde bir değişim-dönüşüm sürecinin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu değişim sürecinde Harran Üniversitesinin değiştirici güç olarak önemli bir etken olduğu düşünülmektedir.

---

¹ Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, Anadolu Ün. Basımevi, Eskişehir, 1993, s. 267.

² Davut Dursun, *Değişim ve Süreklilik*, İklim Yay. İstanbul, 1995, s. 16.

³ Nur Vergin, "Değişim ve Süreklilik", Türkiye Günlüğü, Sayı,25, Kış, 1993, s. 6-7

⁴Beşir Ayvazoğlu, "Gelenek ve Değişme", Türkiye Günlüğü, Sayı,25, Kış, 1993, s.22-23

Yaşanan her hızlı değişim-dönüşümde bir takım toplumsal problemlerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Şanlıurfa'da da yaşanabilecek olan bu problemlerin anlaşılması, en aza indirilmesi ve çözülebilmesi için yaşanan toplumsal değişimin iyi tahlil edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ABUZER, Celil, *Sosyal Değişme ve Din İlişkileri (Şanlıurfa Örneği)*, Ondokuz Mayıs Ü. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun, 2003.

ARSLANTÜRK, Zeki, M. Tayfun Amman, *Sosyoloji, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*, Çamlıca Yay. İstanbul, 2001.

AYATAÇ, Mustafa, *Peygamberler Şebri Şanlıurfa*, Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul, 1988.

AYVAZOĞLU, Beşir “*Gelenek ve Değişme*”, Türkiye Günlüğü, Sayı,25, Kış, 1993.

BATUR, Behçet, “*Bilgi Toplumu, Üniversite ve Türkiye*,” *Karizma*, Temmuz-Ağustos-Eylül 2004.

BAYHAN, Vehbi, *Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1997.

BAYYIĞIT, Mehmet, *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, Uludağ Ü. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi)Bursa, 1989.

DİKMEN, Selahattin, “*GAP Bölgesinde Genel Eğitim Durumu*”, GAP Urfa-Harran Kalkınma Sempozyumu, Der. Ali İhsan Bağış, TZDK. Yay. Ankara, 1988.

DÖNMEZER, Sulhi Dönmezer, *Toplumbilim*, Beta Basım Yay. İstanbul, 1994.

DURSUN, Davut, *Değişim ve Süreklilik*, İklim Yay. İstanbul, 1995.

ERKAL, Mustafa E., *Sosyoloji*, Der Yay. İstanbul, 1996.

GAP, T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, *Güneydoğu Anadolu Projesi Sosyal Eylem Planı*, Ankara, Haziran-1999.

GÜNAY, Ünver, “*Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Din*”, Türk Yurdu, Nisan-Mayıs, 1997.

HAGE, Jerald, M. Aiken, *Social Change in Complex Organizations*, Random House, New York, 1970.

HTTP://www. *Harran.edu.tr/genelbilgi.htm* 14.02.2005

IŞILTAN, Fikret, “Şanlıurfa Tarihine Genel Bir Bakış”, Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu, Haz: Abdulkadir Karahan, Nureddin Uycan Cilt ve Basımevi, İstanbul, 1988.

İPEK, Naci, *İlimiz Şanlıurfa*, Özgül yay. Isparta (Tarihsiz).

KILIÇBAY, Mehmet Ali, “Gergin Bekleyiş Mutlu Sona Erdi. Çocuğumuz Üniversiteyi Kazandı...”, Türkiye Günlüğü, sayı; 6, Eylül, Ankara, 1989.

KONGAR, Emre, *Üniversite Üzerine*, Hil Yay. İstanbul, 1984

ÖZKALP, Enver, *Sosyolojiye Giriş*, Anadolu Ün. Basımevi, Eskişehir, 1993.

SAİD, Cevdet, *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*, Çev: İlhan Kutluer, İnsan Yay. İstanbul, 1998.

SARIBAY, Ali Yaşar, *Türkiye’de Modernleşme, Din ve Parti Politikası “MSP Örnek Olayı*, Alan Yay. İstanbul, 1985.

SENCER, Muzaffer, *Toplum Bilimlerinde Yöntem*, Beta Yayım Basım, 3. Basım, İstanbul, 1989.

TOLAN, Barlas, *Toplum Bilimlerine Giriş*, Savaş Yay. Ankara, 1983.

TÜRKDOĞAN, Orhan, “Güneydoğu Anadolu Projesinin Sosyo-Kültürel Yönü,” GAP Urfa-Harran Kalkınma Sempozyumu, Der: Ali İhsan Bağış, TZDK. Yay. Ankara, 1988.

USTA, Niyazi, *Menzil Nakşiligi*, Töre Yay. Ankara, 1997.

VERGİN, Nur, “Değişim ve Süreklilik”, Türkiye Günlüğü, Sayı, 25, Kış, 1993.

YURT *Ansiklopedisi Türkiye, İl İl: Dünyü, Bugünü, Yarını*, Anadolu Yay. Cilt: 10, İstanbul, 1984.